

Anna Maria MANEK

Katedra Ergonomii, Politechnika Lubelska

Wartościowanie własnej sytuacji życiowej

W przedstawianym poniżej opracowaniu chcę przedstawić problematykę wartościowania przez człowieka jego własnej sytuacji życiowej, jako procesu rozwojowego. Omawiane są w nim definicje teoretyczne takich terminów, jak: struktura życia, rozwój człowieka dorosłego, sytuacja życiowa, psychologiczna sytuacja życiowa, proces i skutek wartościowania.

Proces wartościowania własnej sytuacji życiowej jest przedstawiony w trzech kontekstach teoretycznych. Są one następujące: podejście ekologiczne, teoria sytuacji, teoria rozwoju psychospołecznego osoby dorosłej.

1. Podejście ekologiczne w badaniu życia, aktywności i rozwoju człowieka dorosłego

Prekursorem podejścia całościowego w badaniach działania i rozwoju człowieka jest Kurt Lewin. Kurt Lewin wprowadza pojęcie psychologicznej przestrzeni życiowej, której funkcją jest zachowanie człowieka. Przestrzeń życiowa i przestrzeń poza nią są zróżnicowanymi i odrębnymi obszarami większej całości. Granica między osobą a środowiskiem jest przenikalna. „Oznacza to, że fakty środowiskowe mogą wpływać na osobę, $P = f(E)$, fakty osobiste mogą wpływać na środowisko, $E = f(P)$ ” (Hall, Lindzey, 1990, s. 362).

Osobowość człowieka ma swą strukturę i dynamikę. Jeśli idzie o strukturę osobowości to, wg Kurta Lewina, zróżnicowanie pomiędzy osobami odnosi się głównie do obszaru wewnątrz-osobistego, podzielonego na regiony, poszczególne pola aktywności. Obszar wewnątrz-osobisty danej osoby jest zróżnicowany wskutek rozwoju osobniczego, który wpływa na specyficzne ukształtowanie regionów środowiska psychologicznego obszaru wewnątrz-osobistego. Oprócz obszaru wewnątrz-osobistego przestrzeń psychologiczną konstituuje także percepcja jako proces psychologiczny wiążący obszar wewnątrz-osobisty z otoczeniem zewnętrznym. Dzięki percepcji fakty niepsychologiczne mogą stać się faktami psychologicznymi. Każdy oddzielny region

obszaru wewnątrz-osobistego charakteryzuje się wartościowością, dodatnią lub ujemną, ze względu na zablokowane potrzeby, pozostające w stanie napięcia.

Regiony środowiska psychologicznego mogą być centralne, w danym momencie czasu, i peryferyczne. Regiony środowiska psychologicznego są ze sobą powiązane silniej i słabiej, mogą być w różnym stopniu bliskie i oddalone od siebie. Liczba regionów środowiska człowieka jest zgodna z liczbą odrębnych faktów psychologicznych w danym momencie. W środowisku psychologicznym zachodzą przemieszczenia w zakresie wartościowości poszczególnych regionów. W ten sposób osobowość rozumiana jako środowisko psychologiczne ma swoją dynamikę, której efektem jest restrukturyzacja przestrzeni życiowej. Jeśli np. dany region przestrzeni psychologicznej jest w stanie wysokiego napięcia a otaczające go regiony w stanie niskiego napięcia, to wystąpi tendencja do przechodzenia napięcia w celu zrównania napięcia w całym systemie przestrzeni wewnątrz-osobistej. Wartościowość jest wielkością zmienną ze względu na jej nasilenie oraz ukierunkowaną.

Restrukturyzacja środowiska psychologicznego może prowadzić do rozszerzania obszarów aktywności, do integracji aktywności bądź regresji w zakresie funkcjonowania osobowości.

Na gruncie psychologii rozwojowej podejście ekologiczne stało się sposobem ujmowania rozwoju człowieka przez Urie Bronfenbrennera (por. Tyszkowa, 1993). Autor ten przekształca formułę Kurta Lewina, zastępując we wzorze określenie „zachowanie” przez „rozwój”, ($D = f(P, E)$). Tak więc rozwój jest funkcją funkcjonowania jednostki w kontekście środowiska. W podejściu ekologicznym przyjmuje się założenia co do rozumienia pojęcia „rozwój” (Tyszkowa, 1993, s. 9 i 10). Po pierwsze, rozwój jednostki dokonuje się w kontekście jej związków ze środowiskiem, po drugie związki te mają charakter aktywnej i wzajemnej interakcji. W trzecim założeniu Urie Bronfenbrenner wskazuje na objawy rozwoju człowieka, którymi są: podejmowanie nowych ról i zajmowanie nowych pozycji w nowych kręgach społecznych, poszerzanie się i różnicowanie środowiska społecznego, angażowanie się przez jednostkę w aktywność ukierunkowaną na środowisko i jego przekształcanie. W przedstawianym podejściu zmiany rozwojowe mają charakter interakcyjny, a ich objawy są obiektywne.

2. Teoria sytuacji jako narzędzie rozumienia i wyjaśniania działalności i rozwoju człowieka.

Sytuacja psychologiczna

Tadeusz Tomaszewski (1976, 1978, 1982, 1984,) nawiązuje do Kurta Lewina koncepcji osobowości, tworząc teorię sytuacji opisującą i wyjaśniającą aktywność życiową i rozwój człowieka. Sytuacja psychologiczna jest polem, w którym człowiek rozwija aktywność i działalność. Wymiary sytuacji mają charakter obiektywny i subiektywny.

Pojęcie sytuacji wg T. Tomaszewskiego (1982) obejmuje elementy środowiska człowieka wraz z nim samym takie, jakimi są one obiektywnie i w obiektywnych stosunkach wzajemnych, oraz takie, jakimi je spostrzegają ludzie uczestniczący w tej sytuacji, poza podmiotem sytuacji. Sytuacja człowieka to... „układ jego wzajemnych stosunków z innymi elementami jego środowiska w określonym momencie czasu”... (Tomaszewski, 1982, s. 17).

Wymiary sytuacji mają więc także charakter przestrzenny i czasowy. Tadeusz Tomaszewski wyróżnia dwa rodzaje struktury sytuacji w zależności od rodzaju zachowań: reaktywnych bądź celowych. W przypadku zachowań reaktywnych zróżnicowanie reakcji jest zależne od układu wrażliwości i reaktywności organizmu, zaś w przypadku zachowań celowych sytuacja jest funkcją **stanu emocjonalnego i świadomości człowieka**. W przypadku zachowań celowych, w sensie subiektywnym, sytuacja jest układem wartości i możliwości związanych z każdym aspektem danej sytuacji. Sytuacja zawiera różne obszary, wymiary, a z każdym z nich związany jest odrębny układ preferencji w zakresie wartości i możliwości. „Wymiary sytuacji życiowej odpowiadają kierunkom aktywności podmiotu, a więc wartościom, jakie podmiot stara się w danej sytuacji realizować” (Tomaszewski, 1982 s. 27). Przy dążeniu jednostki do realizowania wielu wartości mówimy o sytuacjach wielowymiarowych. We wspomnianych sytuacjach wartości określające kierunek wartości podmiotu są od siebie niezależne.

Pojęcie sytuacji oznacza obiektywne relacje człowieka z wydarzeniami i zdarzeniami. Jednakże dopiero percepcja obiektywnych relacji konstytuuje sytuację psychologiczną.

„Dlatego też podstawową zasadą metodologiczną psychologicznej analizy... sytuacji człowieka, musi być reguła poszukiwania odpowiedzi na pytanie o znaczenie, jakie dla interesującej nas jednostki posiada jego... sytuacja jako całość lub poszczególne jej elementy, ich stany i cechy, a także doraźne zmiany, jakim one podlegają, czyli zachodzące w tym układzie zdarzenia”... (Tomaszewski, 1978, s. 32).

Percepcja ta może odpowiadać obiektywnej sytuacji, a może też znacznie od niej odbiegać. Lecz niezależnie od stopnia zgodności z rzeczywistością, jednak percepcja nadaje znaczenie wydarzeniom życiowym.

„Wiedza, przewidywania, wyobrażenia człowieka skonfrontowane z treścią percepcji sytuacji sprawiają, że następuje **upodmiotowienie** sytuacji. Staje się ona sytuacją psychologiczną. Sytuacja psychologiczna generuje zadania, warunkuje rodzaj zadań, kierunek i natężenie aktywności człowieka postawionego wobec całego biegu zdarzeń. (...) Człowiek, nosiciel informacji, spostrzegając wyróżniony fragment biegu zdarzeń klasyfikuje go w ramach posiadanej siatki pojęciowej i wartościuje w ramach posiadanych kryteriów wartościowania” (Łukaszeński, 1977, s. 424).

Największa liczba badań odnośnie do zachowania i rozwoju osób dorosłych dotyczy dwu głównych dziedzin ich aktywności: pracy i życia rodzinnego. W tych kręgach aktywności najczęściej umiejscowione są elementy mikroświata człowieka, a więc te składniki rzeczywistości, wobec których człowiek ma szansę być podmiotem, oraz makroświata, a więc składników instytucjonalnych, prowadzących do uprzedmiotowienia.

Wiele sytuacji egzystencjalnych ma charakter zadaniowy, przy czym termin „zadanie” odnosi się w tym przypadku do tzw. zadań życiowych. Źródłami zadań życiowych mogą być potrzeby człowieka, właściwości świata, w którym człowiek egzystuje, jak i rodzaj relacji łączących jednostkę i świat.

Tadeusz Tomaszewski w rozprawie na temat wszechstronności i ukierunkowania rozwoju człowieka (1976) wskazuje i podkreśla fakt, że rozwój ma charakter nie tylko ilościowy, lecz również jakościowy. W związku z coraz większym znaczeniem podejścia systemowego oraz pojęcia organizacji, obok modelu interakcyjnego, przyczynowo-skutkowego, człowiek-świat należy w określaniu warunków i efektów rozwoju człowieka brać pod uwagę schemat funkcjonalny człowiek-w-świecie. „Człowiek nie żyje i nie rozwija się w pustce, lecz w określonym świecie i dlatego pytanie o jakość

człowieka jest nieodłącznie związane z pytaniem o jakość świata, w którym człowiek żyje” (s. 299). Autor przedstawia dyskusję nad kryteriami rozwoju. Z jednej strony kryterium rozwoju człowieka stanowić może jakość świata, z drugiej zaś strony jakość człowieka, a efektem tak rozumianego procesu rozwoju ma być przystosowanie. Autor wskazuje, iż istnieje jeszcze możliwość trzeciego układu odniesienia, będąca miarą zarówno jakości świata, jak i jakości człowieka. W tym przypadku układem odniesienia jest jakość ludzkiego życia.

Istotnym wymiarem czasowym sytuacji życiowych człowieka jest bieg jego życia, którym to wymiarem szczególnie interesują się psychologowie rozwoju człowieka. Podejście sytuacyjne w zastosowaniu do psychologii biegu życia pozwoliło na wypracowanie definicji sytuacji psychologicznej osoby w biegu jej życia, czego egemplifikacją są następujące ustalenia J.A. Steitz.

J.A. Steitz (1982) wymienia pięć następujących ważnych aspektów koncepcji sytuacji w psychologii rozwojowej biegu życia: — subiektywne, psychologiczne znaczenie dla jednostki sytuacji i jej elementów, — jednostka szacuje nie tylko sytuację, ale także własne położenie w sytuacji, — znaczenie sytuacji jest uwarunkowane rozwojowo i zmienia się wraz z biegiem życia, — każda sytuacja winna być analizowana w jej kontekście ekologicznym (praca, szkoła, dom itp.) oraz — każda sytuacja umiejscowiona jest w szerszym kontekście historyczno-kulturowym.

3. Teoria rozwoju psychospołecznego osoby dorosłej

Levinson (1978) opisuje rozwój psychospołeczny mężczyzn w wieku 30 – 50 lat, jako następujące po sobie okresy przemian i stabilizacji struktury życia. W nowszej publikacji (1986) ustalenia Daniela Levinsona mają charakter bardziej uogólniony i dotyczą również rozwoju kobiet.

W koncepcji Levinsona rozwój psychospołeczny człowieka jest ewolucją struktury życiowej, której przemiany układają się w sekwencje następujących po sobie okresów stabilizacji i przemian (transformacji).

Najważniejszym zadaniem rozwojowym w okresie stabilizacji, trwającym zwykle około 6 – 8 lat, jest dokonanie najważniejszych wyborów i zbudowanie wokół nich struktury własnego życia, co jest możliwe dzięki poszukiwaniu i włączeniu w nią specyficznych celów i wartości. Każdy z okresów stabilizacji charakteryzuje się własnymi, odmiennymi zadaniami zależnymi od wymagań tego właśnie momentu w ewolucji struktury życia. Zmiany zachodzące w życiu człowieka w tym okresie nigdy nie dotyczą głównej, centralnej części struktury życia.

Najważniejszym zadaniem życiowym okresu przemian, transformacji struktury życiowej, jest wypełnienie aktualnych relacji i związków oraz praca nad inicjacją nowej struktury własnego życia. W tym czasie, trwającym przeciętnie 4 – 5 lat, osoba ma oszacować na nowo strukturę własnego życia, przemyśleć wiele możliwości wprowadzenia zmian w otoczeniu i sobie samym i przygotować się do najważniejszych wyborów życiowych, wokół których ukształtuje się kolejna stabilna struktura życiowa.

Jakkolwiek pierwsza sekwencja stabilizacji i przemiany struktury życiowej dotyczy wczesnej dorosłości, to stanowi ona jedynie początek rozwoju człowieka dorosłego.

Poszczególne okresy życiowe: stabilizacji bądź przemian, można określić w terminach najważniejszych zadań wiążących się z modyfikacją bądź tworzeniem na nowo

struktury życia; jednakże nie należy ich opisu utożsamiać ze specyficznymi zdarzeniami bądź stanami wewnętrznymi, jak np. rozwód czy przeżywanie trudności w pracy. Znaczące wydarzenia życiowe, takie jak: małżeństwo, rozwód, narodzenie dziecka, zmiana pracy, emerytura, choroba, mogą wydarzyć się w różnych okresach życia. Zadaniem tej teorii rozwoju psychospołecznego nie jest przewidywanie zdarzeń, natomiast głównym jej twierdzeniem jest, iż znaczenie danego zdarzenia i jego wpływ na osobę będą zależne od okresu rozwojowego i momentu ewolucji struktury życiowej, w jakim się ono wydarza.

Określenie „struktura życia” odnosi się do pól aktywności osoby dorosłej w zakresie zaangażowania poznawczo-emocjonalnego i społecznego.

Struktura indywidualnego życia to zdarzenia i ich przebieg w danym momencie życia człowieka. Dotyczy zarówno związków osoby ze światem, jej umiejscowienia w społeczeństwie, jak i stosunku do samego siebie i wzajemnych oddziaływań człowieka i środowiska oraz sytuacji, w które się naprawdę angażuje.

Struktura indywidualnego życia ma trzy aspekty. Stanowią je:

- (a) społeczno-kulturowe właściwości świata, w którym żyje człowiek, a więc klasa społeczna, do której przynależy, religia, narodowość, rasa, system polityczny, struktura rodziny, struktura pracy i wyjątkowe warunki i wydarzenia, takie jak np. trudności ekonomiczne, wojna, prowadzona walka o wolność itp.;
- (b) udział człowieka w otaczającym go środowisku (partycypacja); zmieniające się relacje ze światem i podejmowane role społeczne: obywatela, pracownika, przełożonego, ukochanego, przyjaciela, męża, ojca, uczestnika różnych grup i organizacji;
- (c) aspekty wiedzy o samym sobie i ustosunkowania do samego siebie — zarówno te, które mogą się wyrażać za pośrednictwem aktywności człowieka, jak i te, które wskutek wytworzonej struktury życia ulegają zahamowaniu bądź muszą być zaniedbywane.

Pojęcie struktury życia dotyczy jednakowo trzech wymienionych czynników, mających jednakową wagę w procesie rozwoju dorosłego mężczyzny.

Niektóre komponenty struktury życia są składnikami głównymi, centralnymi: zajmują najwięcej czasu i energii, stanowią punkt odniesienia dla innych wyborów i mają największe znaczenie dla jednostki. Najczęściej głównymi komponentami struktury życia są praca zawodowa i miłość (rodzina). Inne ważne składniki wiążą się zwykle z wyznawaną religią, narodowością, następnie dotyczą realizacji z przyjaciółmi oraz sposobów spędzania wolnego czasu.

Struktura życia jest strukturą wewnętrzną, umysłową, kształtującą się w dorosłości, zakłada świadomość podmiotu biografii, tworzy ją człowiek, poszukując równowagi między swymi dążeniami i możliwościami a elementami otoczenia, świata, środowiska, w których cele swe przychodzi mu realizować. Struktura ta kształtuje się, lecz nie ukształtowuje, gdyż do końca życia nie jest strukturą zamkniętą i zakończoną.

Około 30-go roku życia pojawia się okres w życiu mężczyzny, gdy staje się on bardziej „serio” i następuje uświadomienie sobie potrzeby zmiany ważnych jego aspektów lub ich modyfikacji. Przykładem potwierdzającym powyższe stwierdzenie jest wypowiedź jednego z badanych:... „Jeśli muszę zmienić moje życie — jeśli są rzeczy, które chcę zmienić albo odrzucić, lub osiągnąć nowe — muszę teraz zacząć, bo wkrótce będzie za późno”... (Levinson i in. 1978, s. 58).

Przejście od tego okresu, do następującego po nim okresu stabilizacji, jest bardzo ważnym progiem w rozwoju dorosłego. W tym czasie często człowiek dokonuje nowych ważnych wyborów życiowych lub ustosunkowuje się do wyborów uprzednich. W przypadku, gdy na nowo oszacowane wybory są zgodne z marzeniami, talentami i możliwościami — mogą się stać podstawą satysfakcjonującej struktury życiowej.

Następująca teraz faza stabilizowania się struktury życia trwa do około 40-ego roku życia. Jest to czas stabilności i bezpieczeństwa. Jednostka głęboko przywiązuje się do swego zawodu, rodziny, wszystkiego, co jest dla niej ważne. Właściwie zaangażowanie jednostki w tym okresie życia wynika z uprzednio zaplanowanych celów, łącznie z określeniem czasu ich osiągnięcia. Stopień realizacji wytyczonych celów wyznacza samoocenę, jak i ocenę jednostki przez otoczenie. Tak więc np. większość badanych traktuje osiągnięcie planowanego awansu zawodowego jako warunek afirmacji samego siebie, jak i aprobaty społecznej.

W ostatnich kilku latach przed 40-tym rokiem życia, Levinson wyróżnia okres „stawiania się samym sobą”, kiedy to najważniejszym zadaniem jest osiągnięcie jak największej niezależności i autorstwa własnych celów życiowych.

Około 40-ego roku życia następuje w rozwoju człowieka kolejny okres przejściowy, zwany okresem „środka życia”. Stanowiąc graniczną linię życia, oddzielającą jego dwie połowy, jest spotkaniem przeszłości i przyszłości. Transformacja ta może przebiegać relatywnie gładko, lecz może też wiązać się z przeżyciami kryzysowymi (por. Levinson 1977, 1983). „Stają się ważnymi pytania: co zrobiłem z moim życiem? Co naprawdę uzyskałem od mojej żony, dzieci, przyjaciół, pracy, społeczności i samego siebie i co im dałem? Czego naprawdę chcę dla siebie i innych?”... (Levinson i in., 1978, s. 60). Przebieg przemiany środka życia nie zależy wprost od uprzednich doświadczeń, a więc od sukcesów lub porażek w osiąganiu celów w przeszłości. Jego występowanie spowodowane jest faktem, iż żadna życiowa struktura nie pozwala na pełną ekspresję aspektów samego siebie. Wytworzona wcześniej struktura życia, charakteryzując się przywiązaniem do pewnych celów, jednocześnie prowadziła do umniejszania innych celów i wartości. Zadaniem okresu przejściowego środka życia jest praca nad rozbieżnościami pomiędzy tym, co jest, a tym, co mogłoby być, i ich rozwiązywanie. Treść przeżyć przejściowego okresu środka życia jest dodatkowo warunkowana wielowymiarowymi procesami i zdarzeniami, łącznie z doświadczeniem ograniczeń fizycznych w związku ze starzeniem się organizmu, zmianą relacji pomiędzy pokoleniami rodziców i dzieci, rozwój kariery zawodowej i inne przedsięwzięcia.

Po przejściowym okresie środka życia zaczyna się nowy okres stabilizowania się wytworzonej struktury życiowej. Zaczyna się on około 45-ego roku życia, a trwa do około 50-ego roku życia. Czasami początek nowej struktury życiowej bywa dodatkowo sygnowany ważnym wydarzeniem życiowym, takim jak np. zmiana pracy lub zawodu, rozwód, zakochanie się itp. W innych przypadkach zmiany w strukturze życia są subtelniejsze, przejawiając się jedynie zmianami ustosunkowań człowieka do niektórych składników struktury życia. „Niektórzy mężczyźni doświadczyli tak niemożliwych do naprawienia porażek w dzieciństwie i wczesnej dorosłości i mają tak małe możliwości pracy nad zadaniami okresu środka życia, że zagubili wewnętrzne i zewnętrzne źródła tworzenia struktury życia choć w części adekwatnej. Stykają się ze średnią dorosłością jako okresem zawężenia i ograniczenia. Inni — tworzą strukturę życiową prawidłowo dostosowaną do świata zewnętrznego, lecz mało związaną z własnymi planami i pragnieniami. Chociaż wypełniają swoje obowiązki wobec siebie i innych, ich życie po-

zbawione jest wewnętrznego zadowolenia i znaczenia. Jeszcze inni wchodzą w średnią dorosłość z nadzieją, że ten okres może dawać satysfakcję i różnego rodzaju spełnienia. Dla tych mężczyzn wiek średniej dorosłości jest często najpełniejszym i najbardziej twórczym okresem w cyklu życia”... (tamże, ss. 61 i 62).

Po ukończeniu około 45 lat nadchodzi późny okres stabilizacji wieku średniego, w którym to czasie zmiany dotyczą sposobów porozumiewania się w rodzinie, następuje większa koncentracja na sprawach zdrowia — własnego i starzejących się rodziców, a także często osoby w tym wieku szukają możliwości działań alternatywnych wobec kariery zawodowej. Daje się zauważyć, iż jednostki w tym okresie życia przechodzą do zmiany perspektywy czasowej w myśleniu o własnym życiu, oceniając je w aspekcie lat, które jeszcze pozostały do przeżycia, a nie w aspekcie przeżytych już lat. Jest to przemiana ustosunkowania wobec czasu, porównywalna z przemianą w okresie adolescencji, łącząc się ze zmianami fizjologicznymi i nowymi obowiązkami, do których należy sobie wytworzyć jakieś odniesienie. Podobieństwo do adolescencji podkreśla angielska nazwa tego okresu: „middlescence”. W tym czasie więzi właściwe poprzedniej fazie życia zaczynają się rozpadać. Dzieci są gotowe do opuszczenia domu, kariera zawodowa najczęściej osiąga punkt najwyższy i w związku z tymi właściwościami sytuacji życiowej, mężczyzna w wieku ok. 45-ciu lat na nowo ocenia sposoby swego zaangażowania w różnych dziedzinach życia. D. Levinson i in. podkreślają, iż jednym z centralnych komponentów tworzących strukturę życia.

Zastanawiając się, czym jest struktura życia i szukając empirycznych wskaźników tego pojęcia, zwróciłam uwagę na fakt, iż wymienione przez D. Levinsona aspekty struktury życia silnie odnoszą się do rzeczywistości świata codziennego człowieka, całego systemu jego środowiska psychospołecznego. Zarówno centralne, jak i peryferyczne elementy struktury życia mają charakter konstruktów emocjonalno-poznawczych, mających ścisłe odniesienie do czynników obiektywnego środowiska człowieka oraz jego samowiedzy.

4. Dyskusja pojęcia „struktura życia”

Można by chyba powiedzieć, iż analiza rozwoju struktury życia przedstawiona przez D. Levinsona mieści się w nurcie podejścia ekologicznego w badaniach psychologii społecznej (Bronfenbrenner, 1976; Zimbardo i in., 1988), czy też podejścia holistyczno-dynamicznego (Nosal, 1980 i 1982).

Struktura życia jest, sama w sobie, w danym momencie — elementem statycznym i względnie trwałym, lecz ulega ciągle ewolucji wskutek nieustannej zmienności osoby i środowiska oraz ich wzajemnej relacji i podlega prawom rozwoju, prawdopodobnie silnie uwarunkowanym społecznie i historycznie.

Dynamika struktury życiowej jest efektem procesu zmienności właściwości psychologicznych człowieka, zmienności jego środowiska (świata) tworzących otwarty system aktywności życiowej, którego zasadą funkcjonowania jest transakcja, aktywna interakcja. Można wyróżnić dwie główne strategie transakcji: wybór sytuacji oraz transformacja sytuacji. Transakcje te mogą mieć charakter przystosowawczy, utrzymujący stan dynamicznej równowagi między jednostką a otoczeniem, a dokładniej — tworzoną przez jednostkę sytuacją (Van Heck, Hetteema, 1991).

W celu lepszego zdefiniowania terminu „struktura życia”, chcę zwrócić uwagę na zbliżone jego znaczenie do terminu „sytuacja”, do którego to terminu należy dodać

określenie „życiowa”, aby zwrócić uwagę, że w tym przypadku idzie o zachowanie człowieka ściśle związane z rzeczywistością codzienną człowieka i kręgiem jego codzienności. Jest to zabieg przydatny dla uzasadnienia proponowanej przeze mnie operacjonalizacji terminu struktura życia. Najogólniej można stwierdzić, iż struktura życia jest życiową sytuacją psychologiczną człowieka a także wyrazem jego podmiotowości w danym momencie jego biegu życia, a więc uwarunkowaną rozwojowo.

Nie jest moim celem przedstawianie w tym miejscu rozumienia terminu „sytuacja” w psychologii — chcę tylko przypomnieć niektóre zasady wyjaśniania codziennych zachowań człowieka dzięki teorii sytuacji (Nosal, 1980 i 1982; Van Heck, Hettema, 1991).

W psychologii zasada tworzenia sytuacji życiowej to zasada interpretacji stanów otoczenia i wiedzy o samym sobie, natomiast w socjologii zasada ta zwana jest definiowaniem sytuacji (np. Thomas, 1975 s. 67). „W istocie rzeczy od definicji sytuacji zależą nie tylko konkretne czyny; stopniowo cała polityka życiowa i osobowość samej jednostki kształtuje się jako wynik serii takich definicji”...

Rzeczywistość codzienna człowieka jest subiektywna, a więc interpretowana przez ludzi. Jak postuluje Bronfenbrenner (1976), każdy system ekologiczny człowieka zawiera warstwę ideologiczną, tak więc należy starać się zrozumieć, co określony kontekst społeczny znaczy dla osób w nim się znajdujących. O właściwościach rzeczywistości codziennej pisze dokładniej Berger i Luckman (1983). Rzeczywistość codzienna jest uporządkowana i zobiektywizowana dzięki strukturze przestrzennej i czasowej. Autorzy podkreślają, iż ważniejsza dla uporządkowania rzeczywistości codziennej jest struktura czasowa, dzięki której powstają takie struktury, jak np. porządek dnia czy biografia. Zobiektywizowanie rzeczywistości umożliwia język i mowa oraz wytwory działania człowieka. Rzeczywistość codzienna jest intersubiektywna, gdyż świat dzielimy z innymi i tworzymy nasz świat w komunikacji z innymi.

Życiem codziennym kierują pewne zasady, prawa porządkujące tę rzeczywistość. Jedną z nich jest zasada **użyteczności**, dzięki której człowiek wybiera włączane do swego intencjonalnego życia niektóre elementy otoczenia, oraz zasada **istotności** związana zarówno z bezpośrednimi interesami człowieka, jak i jego ogólną sytuacją w społeczeństwie. Istotność elementów otoczenia człowiek dzieli z niektórymi innymi ludźmi.

5. Podmiotowość człowieka i problem wartościowania świata, siebie samego i jakości życia w świecie

Właściwą człowiekowi dorosłemu jest umiejętność kierowania własnym życiem i rozwojem, stosownie do własnych pragnień i możliwości, choć z uwzględnieniem pragnień, możliwości innych osób w bliskim i dalszym otoczeniu oraz ograniczeń przestrzeni i czasu własnego życia. Realizowanie się podmiotowości musi zostać poprzedzone procesem wartościowania, uzgadniania jakości potrzeb i dążeń własnych, jakości świata oraz jakości własnego życia w świecie.

Wprawdzie Tadeusz Tomaszewski, omawiając kwestie rozwoju wszechstronnego i ukierunkowanego nie rozpatruje go z punktu widzenia podmiotu rozwoju, to w teorii sytuacji podkreśla, że psychologiczną sytuację konstituuje jej podmiot, nadając sytuacji znaczenie uzgodnione pod względem wartości i możliwości. Wspomniany powyżej

proces nadawania sytuacji subiektywnego jej znaczenia przez podmiot sytuacji nazywam wartościowaniem własnej sytuacji życiowej w zakresie wymiarów: wartości i możliwości człowieka, co prowadzi do kształtowania się względnie stabilnej, lecz ewoluującej struktury życia. Wartościowanie sytuacji jest procesem ciągłym i dynamicznym, zmienia się w wymiarach czasowym i przestrzennym sytuacji. Zmieniający się proces wartościowania stanowi o ewolucji sytuacji życiowej a także o rozwoju człowieka dorosłego, który jest konstytuowany przez zmieniającą się strukturę życia. Jak stwierdza Daniel Levinson (1986), struktura życia jest strefą pograniczną pomiędzy strukturą osobowości i strukturą świata społecznego. Zawiera aspekty obu tych rzeczywistości i powstaje poprzez transakcje pomiędzy nimi. Centrum struktury życia jest (podmiotowy) wzorzec relacji pomiędzy podmiotem i światem, w którym podmiot jest zanurzony.

Proces wartościowania ma związek ze specyficzną umiejętnością człowieka dorosłego w zakresie jego myślenia, zwaną myśleniem postformalnym (Labouvie-Vief, 1985). Charakteryzuje się ono akceptacją wieloznaczności i sprzeczności oraz uwzględnianiem w myśleniu i wartościowaniu różnych sytuacji, szczególnie społecznych, ograniczeń realnych sytuacji życiowych. Jest to możliwe dzięki integracji sfer myślenia i emocji, która to właściwość psychiki człowieka dorosłego pozwala mu na efektywne działanie i twórczą adaptację w życiu codziennym.

Bibliografia

- Berger, P.L., Luckman, Th. (1983). *Společne tworzenie rzeczywistości*. Warszawa: PIW.
- Bryant, P.E., Colman, A.M. (red.) (1997). *Psychologia rozwojowa*. Poznań: Wydawnictwo Zys i S-ka.
- Czapiński, J., (1985). *Wartościowanie — zjawisko inklinacji pozytywnej (o naturze optymizmu)*. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Czapiński, J., (1988). *Wartościowanie. Efekt negatywności (O naturze realizmu)*. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Hall, C.S., Lindzey, G. (1990). *Teoria osobowości*. Warszawa: PWN.
- Levinson, D.J. (1978). *The Seasons of a Man's Life*. New York: Knopf.
- Levinson D.J., (1986). *A conception of adult development*. „American Psychologist”. 41, 3 — 13.
- Labouvie-Vief G. (1985). *Intelligence and cognition*, [w:] J.E. Birren, K.W. Schaie (red.). *Handbook of the psychology of aging*. Wyd. 2, New York: Van Nostrand Reinhold.
- Łukaszewski, W. (1977). *Człowiek wobec biegu wydarzeń*. „Przegląd Psychologiczny”. 1, 137 — 149.
- Manek, A.M. (1998). *Wartościowanie własnej sytuacji życiowej przez bezrobotnych*. Lublin: Wydawnictwa Politechniki Lubelskiej.
- Nosal, C.S. (1980). *Metodologiczny status pojęcia „sytuacja” we współczesnej psychologii*. „Poznańskie Studia z Filozofii Nauki”, 5, 51 — 69.

- Nosal, C.S. (1982). *Ogólne wymiary mechanizmu zachowania a pojęcie „sytuacja”* [w:] *Prace Naukowe Instytutu Organizacji i Zarządzania Politechniki Wrocławskiej*, 14 – 25.
- Obuchowski, K., (1985). *Adaptacja twórcza*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Obuchowski, K. (1989). *Potrzeby człowieka i psychologiczne aspekty jego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym kraju*. [w:] *O nowoczesny kształt Polski. Dylematy rozwoju na progu XXI wieku*. Raport prognostyczny. Warszawa – Wrocław: Ossolineum.
- Oleś, P. (1995). *Kryzys „połowy życia” u mężczyzn. Psychologiczne badania empiryczne*. RW KUL Lublin.
- Pietrasiniński, Z. (1988). *Rozwój z perspektywy jego podmiotu*. [w:] M. Tyszkowa (red.) *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia; Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*. Warszawa: PWN.
- Pietrasiniński, Z. (1990). *Rozwój człowieka dorosłego*. Warszawa: PW „Wiedza Powszechna”.
- Steitz, J.A. (1982). Locus of Control as a life-span Development Process: Revision of the Construct. *International Journal of Behavioral Development*, 5, 299 – 316.
- Tomaszewski, T. (1976). Rozwój wszechstronny i ukierunkowany, *Psychologia Wychowawcza*, 3.
- Tomaszewski, T. (1978). Środowiskowe i sytuacyjne ukierunkowania życia, rozwoju i działalności człowieka, *Badania Oświatowe*, 1.
- Tomaszewski, T. (1982). *Człowiek i otoczenie*. [w:] T. Tomaszewski (Red.) *Psychologia*, Warszawa: PWN.
- Tomaszewski, T. (1984). *Ślady i wzorce*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Tomaszewski, T. (1993). O możliwościach jednostki w sytuacji przemian społecznych. *Kolokwia Psychologiczne*, 2. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Tyszkowa, M. (1993). Ekologiczne uwarunkowania rozwoju psychicznego jednostki: propozycja interpretacji poznawczej. *Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej*, 1, 2, 3 – 18.
- Van Heck, G.L., Hettema, J. (1991). Interakcjonizm w psychologii (Interactionism in personality psychology). *Studia Psychologiczne*, 29, 71 – 91.

Anna Maria MANEK

Assessment of one's own status in life

Summary

Theoretical opinions concerning assessment of one's life status as a developmental process are discussed in the paper. The process of assessing one's own status in life is discussed in terms of a problem situated in an ecological attitude towards development of a human being, in the theory of a situation and in the theory of psychological and social development of an adult.